

การสืบทอดตำรับยาสมุนไพรท่ามกลางพลังอำนาจของ การแพทย์สมัยใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำป่าสักตอนล่าง

ปรีชัย ดาวอุดม¹ และวิมลพรรณ ดาวดาษ²

ได้รับบทความ: 5 กรกฎาคม 2561

แก้ไขบทความแล้วเสร็จ: 11 ธันวาคม 2561

ตอบรับตีพิมพ์: 24 มกราคม 2562

เผยแพร่: 30 เมษายน 2562

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ 1) เงื่อนไขและกระบวนการการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่ 2) บทบาทของการแพทย์แผนปัจจุบันที่เข้าไปเบียดขับลดทอนคุณค่าและความหมายของการใช้ยาสมุนไพรไทย และ 3) เสนอถึงวิธีการ และเงื่อนไขตลอดจนกระบวนการที่ผู้สืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาสมุนไพร ใช้ในการต่อสู้ต่อรอง และสร้างความหมายเพื่อให้ตำรับยาสมุนไพรสามารถคงอยู่ ได้รับการยอมรับจากผู้คนในชุมชนต่อไป ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิทยาของการศึกษาเรื่องเล่า ภายใต้กระบวนการค้นคว้าสร้างสรรคินิยม ซึ่งมีฐานคิดในการมองความรู้ความจริงว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยการใช้การสนทนาเพื่อเล่าเรื่องในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า

ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขในการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่ มีสองประการคือ เงื่อนไขเชิงบวกอันมาจากการได้ใกล้ชิดกับเจ้าของภูมิปัญญาและบริบทชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ และเงื่อนไขเชิงลบที่มาจากการขยายตัวของแพทย์

¹ ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

อีเมลล์: chaiswubk@gmail.com

² ครูชำนาญการ โรงเรียนวัดบัวสุวรรณประดิษฐ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษา

ปทุมธานีเขต 1

สมัยใหม่ สำหรับกระบวนการในการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่ มีสี่ประการคือ 1) การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ 2) การได้มาซึ่งสมุนไพรอันเป็นตัวยา 3) การปรุงยาและการเก็บรักษา 4) การจำหน่ายแจกจ่ายและการใช้ยา กระบวนการที่ใช้ในการต่อสู้ต่อรอง และสร้างความหมายเพื่อให้ตำรับยาสมุนไพรยังคงอยู่ต่อไป คือ การสร้างความหมายด้วยปรากฏการณ์บางประการ เพื่อให้สมุนไพรกลายเป็นทางเลือกของคนในชุมชน การใช้สายสัมพันธ์ทางการเมืองเพื่อลดแรงปะทะกับตัวแทนแพทย์สมัยใหม่ในชุมชน การไม่ประกอบกิจการเชิงพาณิชย์ การเพาะปลูกสมุนไพรขึ้นเองอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การแสดงตนว่ายอมรับการแพทย์สมัยใหม่

คำสำคัญ: ยาสมุนไพร/ ภูมิปัญญา/ การเรียนรู้ภูมิปัญญา/ การสืบทอด/
การแพทย์สมัยใหม่

THE RESISTANCE OF POWER OF MODERN MEDICINE
THROUGH THE INHERITANCE OF ANCESTRAL
KNOWLEDGE OF HERBAL MEDICINE IN
THE LOWER PASAK BASIN

Parichai Daoudom¹ and Vimolphan Daodad²

Received: July 5, 2018

Revised: December 11, 2018

Accepted: January 24, 2019

Available Online: April 30, 2019

ABSTRACT

The objectives of this article are 1) to present the conditions and process of inheritance of ancestral knowledge of herbal medicine in the period of modern medicine, 2) to disclose how modern medicine has devalued and changed the meaning of traditional herbal medicine, and 3) to show the process that women who decide to inherit their ancestral knowledge of herbal medicine use to take up this role as well as how a practice of traditional medicine is used as a form of resistance against the modern medication system to create a new meaning and acceptance for traditional medicine within the community, Researchers deployed narrative research, in which the fundamental believe is that the fact is established from social interaction of

---

¹ Dr., Lecturer, Doctor of Philosophy Program in Development Education, Srinakarinwirot University, Bangkok, Thailand.

E-mail: chaiswubk@gmail.com

² Professional Level Teacher, Wat Bua Suwanpradit School, Pathumthani Primary Educational Service Area Office 1.

people in the community, to collect the information and analyze the stories from the perspectives of women who practice herbal medicine.

The analysis reveals two conditions that bolster women to inherit their ancestral knowledge of herbal medicine. The first condition is the fact that these women have close connection with their ancestor, who is a healer, and they live in a community with diverse cultures and ecosystems. The second condition is the introduction and spread of modern medicine into their lives and communities. The analysis also suggests that there are four processes women use to inherit and preserve their ancestral knowledge of herbal medicine: 1) by learning through the back door, 2) by having herbal of their own, 3) preserving herbs and making herbal medicine, and 4) by distributing and using herbal medicine. Furthermore, key informants use several forms of resistance to challenge the modern medicine such as creating a new meaning of herbal medicine, using political connections to reduce tensions between local healers and modern medical practitioners, refusing to turn their herbal medicine knowledge into a business, planting herbal plants, and acceptance of modern medicine.

KEYWORDS: Herbal Medicine/ Wisdom/ Learning Wisdom/
Inheritance/ Modern Medicine

บทนำ

ลุ่มน้ำป่าสักตอนล่างได้ชื่อว่าเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างรัฐโบราณอโยธยา และรัฐละโว้ มีร่องรอยของการขุดคลองและการตั้งถิ่นฐานของบ้านเมืองในนิเวศลุ่มน้ำลำคลองไปจนถึงสระบุรีลพบุรี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560) สถานการณ์เป็นเมืองท่านานาชาติของอโยธยาทำให้ดินแดนในนิเวศลุ่มน้ำป่าสักตอนล่างนี้มีผู้คนหลายชาติหลายภาษาเข้ามาอยู่อาศัยตั้งรกรากถิ่นฐาน ทำให้เกิดการปะปนของผู้คน วัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา และภูมิปัญญาที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลานานร้อย ๆ ปีก่อนที่การแพทย์สมัยใหม่จะเข้าสู่ระบบการสาธารณสุขของไทยผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนล่างต่างอาศัยการรักษาโรคตามการแพทย์แผนโบราณ ทั้งที่เป็นแพทย์แผนไทย แผนจีน ยาผีบอก ตลอดจนรวมไปจนถึงการทรงเจ้าเข้าผี สองฝากฝั่งแม่น้ำป่าสัก จะมีความทรงจำถึงถิ่นฐานบ้านช่องและชื่อของหมอยา หมอตำแย หรือพระผู้ให้การรักษาตามแบบพื้นบ้าน แต่เสียงเล่าที่กล่าวถึงหมอแผนโบราณเหล่านี้ก็หายไปกับวันเวลา ในช่วงเวลาของการเข้ามาแทนที่ระบบการดูแลสุขภาพสุขภาพของการแพทย์สมัยใหม่ ที่มีประสิทธิภาพ เห็นผลทันใจและได้รับการยืนยันจากรัฐว่าปลอดภัยกว่า แน่ใจเชื่อใจได้มากกว่า นอกจากตามตัวอำเภอจะมีการสร้างโรงพยาบาลตามแบบอย่างการแพทย์ตะวันตกแล้ว ยังมีการสร้างสิ่งที่เรียกว่าสุขศาลา ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่การเป็นสถานอนามัย ซึ่งมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็น “หมอ” ในความหมายของชาวบ้าน

การควบคุมที่เข้มงวดของรัฐต่อแบบแผนการรักษาของชาวบ้านค่อย ๆ คืบคลานเข้าสู่ชุมชนผ่านกระบวนการให้ความรู้ของหมออนามัย โรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พัฒนาชุมชน และการสื่อสารผ่านใบปลิว แผ่นพับ วิทยู โทรทัศน์ ที่ทำให้เห็นถึงความคุ้มค่าของแพทย์สมัยใหม่และความอันตราย สุ่มเสี่ยงของแพทย์แผนโบราณ ประกอบกับการสืบทอดแพทย์แผนโบราณที่ไม่มีรูปแบบหรือกระบวนการที่ชัดเจน ทำให้ตำรับยา และวิธีการรักษาที่เคยได้ผล ประหยัด และสามารถเป็นทางเลือกของการรักษาได้ทางหนึ่งถูกกดทับและหลงลืมไปจากสังคมลุ่มน้ำป่าสักตอนล่าง

ทว่ายังมีผู้หญิงคนหนึ่ง ได้ทำสืบทอดตำรับยาสมุนไพรจากคุณตาของเธอไว้หลายตำรับโดยไม่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรงแต่ใช้การลักจำจากคุณตา เธอกับคุณแม่ของเธอก็ได้ร่วมกันสืบทอดตำรับยาไว้โดยเฉพะยาที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน 3 ตำรับจากตำรายาที่คุณตาของเธอได้ทิ้งไว้ในรูปสมุดไทย แม้ว่าการสืบทอดตำรายาของเธอจะไม่ได้เป็นไปเพื่อการค้า หากมีใครป่วยมาขอซื้อยาเธอก็จะแบ่งปันยาให้ในราคาถูก แรงกตตันจากระบบ

การแพทย์สมัยใหม่ ก็ทำให้เธอต้องต่อสู้และต่อรอง เพื่อรักษาคุณประโยชน์ของยาสมุนไพรไว้เป็นทางเลือก บทความวิจัยนี้ต้องการนำเสนอแนวทางการสืบทอดตำรับยาสมุนไพรของผู้หญิงคนหนึ่งที่ต้องต่อสู้ ต่อรองและยืนหยัดภายใต้พลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อนำเสนอเงื่อนไขและกระบวนการการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่
2. เพื่อเผยให้เห็นถึงบทบาทของการแพทย์แผนปัจจุบันที่เข้าไปเบียดขับลดทอนคุณค่าและความหมายของการใช้ยาสมุนไพรไทย
3. เพื่อนำเสนอถึงวิธีการ และเงื่อนไขตลอดจนกระบวนการที่ผู้สืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาสมุนไพร ใช้ในการต่อสู้ ต่อรอง และสร้างความหมายเพื่อทำให้ตำรับยาสมุนไพรสามารถคงอยู่ ได้รับการยอมรับจากผู้คนในชุมชนต่อไป

ทฤษฎีและแนวคิดในการวิจัย

การสืบทอดภูมิปัญญาไม่ใช่แค่เพียงได้รับการส่งต่อความรู้ แต่หมายรวมถึงความสามารถที่จะธำรงความรู้เหล่านั้นไว้ได้ในครอบครัวและชุมชน ท่ามกลางการแพร่เข้าสู่ชนบทของการแพทย์สมัยใหม่ การสืบทอดภูมิปัญญาการแพทย์ หรือการใช้ยาแผนโบราณ จำเป็นที่จะต้องต่อสู้ ต่อรอง และสถาปนาความต่อเนื่องจนกลายเป็นที่ยอมรับอย่างมั่นคง ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการทำให้เป็นโครงสร้าง (Structuration Theory) ของกิดเดนส์ (Anthony Giddens) มาอธิบายให้เห็นถึงการต่อสู้ต่อรองเพื่อธำรงรักษาการใช้ตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป

ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า บรรดาภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม จะได้รับการสืบทอดหรือทำนุบำรุง อนุรักษ์ให้คงอยู่ได้ หากใช้เพียงการจัดกิจกรรมอนุรักษ์หรือการกระตุ้นให้กลายเป็นเพียงสินค้าที่ตอบสนองการท่องเที่ยว ธุรกิจสุขภาพ หรือแม้แต่การผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหรือการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น หากแต่บรรดาภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้ต้องสอดคล้องหรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวโดยย่อ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมจะต้องมีสถานะเป็นสถาบัน (Institution) ที่ผู้คนยอมรับเห็นค่าและมีประโยชน์ ทฤษฎีการทำให้เป็นโครงสร้างได้กล่าวว่าการที่บุคคลจะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคมนั้นบุคคลจะกระทำโดยการใช้

ยุทธศาสตร์ในการเลือก ปรับ ประยุกต์ ดีความโครงสร้างเพื่อให้ตนเองสามารถสื่อความหมายได้ในระบบการติดต่อสื่อสาร มีความสามารถกำหนดเหนือทรัพยากรและบุคคล และทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อย่างถูกต้องชอบธรรม โครงสร้างดังกล่าวประกอบด้วย กฎและทรัพยากร สำหรับกฎนั้นพิจารณาแยกเป็นสองประเภทคือกฎของการสื่อความหมายและกฎของการกระทำที่ถูกต้องชอบธรรม ส่วนทรัพยากรสามารถจำแนกได้เป็นทรัพยากรทางอำนาจและทรัพยากรที่เคลื่อนย้ายได้ (Giddens, 1984)

กฎของการสื่อความหมายบุคคลจะตีความความหมายนั้นเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ส่วนกฎแห่งการกระทำที่ถูกต้องชอบธรรมนั้น บุคคลจะปรับแบบแผนการปฏิบัติของตนให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ขณะเดียวกันการที่บุคคลจะทำสิ่งใดได้หรือไม่ได้อย่างไร บุคคลนั้นจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือรู้จักใช้กลยุทธ์ในการใช้ทรัพยากรเท่าที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้สามารถแสดงบทบาทที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ในสังคมในทางกลับกัน บรรดาแบบแผนการปฏิบัติบางอย่างที่ผู้คนเคยยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาในสังคมอาจต้องหยุดชะงักหรือสูญสลายลงเมื่อคุณค่าความหมายของสิ่งนั้นไม่อาจที่จะใช้ในการสื่อสารหรือไม่ได้มีการสื่อสารถึงกันอีกต่อไปในหมู่ของคนในสังคม การที่ไม่สามารถสื่อสารได้นี้อาจหมายถึงรวมถึงการที่ผู้คนในสังคมนั้นถูกขัดขวางมิให้กระทำด้วยอำนาจจากทั้งภายนอกและภายในซึ่งเท่ากับการทำให้ทรัพยากรที่เคยมีอยู่หรือเคยใช้ได้ไม่สามารถมาทำให้เกิดการทำให้สิ่งเหล่านั้นได้อีกต่อไป ซึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับการถูกแทรกแซงจากคนในสังคม ที่จะปฏิเสธหรือไม่ยอมรับการกระทำนั้นอันเนื่องมาจากไม่สามารถกระทำได้หรือปฏิบัติได้อย่างชอบธรรมอีกต่อไป (Giddens, 1984)

การสืบทอดตำรับยาสมุนไพรในอดีตมักเผชิญสภาวะการเข้ามามีอำนาจเหนือกว่าของการแพทย์สมัยใหม่ และอยู่ในภาวะที่ถูกลดทอนเบียดขับ กดทับคุณค่า และความหมายของการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน เมื่อคุณค่าความหมายลดลง บทบาทของหมอยาสมุนไพรที่เคยทำหน้าที่รักษา ปรงยา ให้กับชาวบ้านก็ลดลงซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพลังอำนาจของยาสมุนไพรลดลง เนื่องจากผู้คนนิยมและเชื่อถือในยาแผนปัจจุบันมากกว่า ขณะที่กฎหมายและระเบียบว่าด้วยการรักษาและการปรงยาต่าง ๆ มีขอบเขตจำกัดมากขึ้น ในขณะที่ผู้สืบทอด หรือหมอยาพื้นบ้านไม่มีทรัพยากรที่เป็นไปตามเงื่อนไขเหล่านั้น ก็ยิ่งทำให้ความชอบธรรมและการยอมรับของชาวบ้านมีลดน้อยลงไปอีก

อย่างไรก็ตามภายใต้ความเป็น “หญิง” ซึ่งเป็นเพศสภาวะที่มีผลมาจากกระบวนการทางสังคม (Social Construction) มากกว่าจะเป็นเรื่องธรรมชาติ กล่าวคืออารยะธรรมของมนุษย์เป็นตัวแบ่งแยกหญิงชายออกจากกัน โดยกำหนดให้หญิงกลายเป็นรองชาย ภายใต้วิถีแบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่เป็นกฎเกณฑ์ของพ่อ (Law of Father) หรือการควบคุมทางสังคม (Social Control) ที่ผู้ชายในฐานะพ่อ สามารถเป็นเจ้าของภรรยาและควบคุมลูกสาว หลานสาว ผู้ชายถูกสร้างให้กลายเป็นเพศที่เหนือกว่าผู้หญิง และถูกทำให้มีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิงได้รับอิทธิพลมาจากความเกลียดชังผู้หญิงของปรัชญาตะวันตก ซึ่งถือเป็นรากฐานของการศึกษาสังคมศาสตร์ที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของขั้วตรงข้าม (Binary Opposition) ที่เชื่อมโยงกับความเป็นหญิง และเป็นตัวกำหนดความเป็นมนุษย์ ตลอดจนจุดหมายของมนุษย์โดยรวม

ในแง่หนึ่งการประกอบสร้างของสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าว ได้นำไปสู่การแบ่งงานตามเพศ (Gender Division of Labor) เพื่อทำการแยกความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชายหญิงออกเป็นเรื่องของในบ้าน (A Domestic Regime) ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ในส่วนตัวเป็นตัวแบ่ง กับปริมณฑลสาธารณะ (A Public Regime) ที่อาศัยความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองเป็นตัวแบ่ง โดยรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการครอบงำผู้หญิงในหลากหลายรูปแบบ เช่นงานบ้านที่ไม่มีค่าตอบแทนของผู้หญิง (Women' Unpaid Domestic Work) การได้รับค่าตอบแทนต่ำของผู้หญิงในตลาดแรงงานการทำงานในภาคเกษตรกรรมของผู้หญิงในประเทศโลกที่สาม ซึ่งมักจะไม่มีค่าตอบแทนการที่ผู้หญิงมีอำนาจควบคุมทรัพยากรน้อยกว่าผู้ชาย การที่ผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมต่ำหรือการที่อำนาจในการตัดสินใจเป็นของผู้ชาย (Ostergaard, 1992) ในการขีดเส้นแบ่งเช่นนี้นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ผู้ชายควรเป็นผู้ปกครอง มีอำนาจตัดสินใจ ส่วนผู้หญิงควรมีบทบาทอยู่ภายในบ้าน (Landes, 1998)

ภายใต้ความเชื่อที่ให้บทบาทนำแก่ผู้ชาย การสืบทอดและเรียนรู้ภูมิปัญญาหลายด้านในสังคมไทยมักถูกถ่ายทอดผ่านเพศชาย เนื่องจากสามารถที่จะเรียนเขียนอ่านและศึกษาภูมิปัญญาต่าง ๆ ผ่านวัด และกิจกรรมนอกบ้านในชุมชนทั้งใกล้และไกล ขณะที่ความเชื่อในเรื่องความบริสุทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์ ที่ผู้ชายซึ่งผ่านการบวชเรียนและเป็นเพศที่ไม่มีมลทินด้วยธรรมชาติของการมีรอบเดือน ประกอบกับความเชื่อเรื่องการสืบทอดมรดกผ่านทางเพศชายมากกว่าเพศหญิง ทำให้ตำรับยา หรือภูมิปัญญาต่าง ๆ มักจะถูกถ่ายทอดโดยตรงและเต็มใจผ่านทายาทเพศชาย นับเป็นความยากลำบากของเพศหญิงที่จะเข้าไปสู่

“วงใน” ของกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาและสามารถสืบทอดต่อมาอย่างเอาใจจริงเอาใจ
การสืบทอดตำรับยาสมุนไพรที่จะยังคงได้รับการยอมรับเป็นที่นิยมใช้ของคนในชุมชนมาถึง
เวลาในปัจจุบันที่ต้องผ่านการต่อสู้ ต่อรองจากการกดทับเบียดขับของแพทย์สมัยใหม่ได้
จึงต้องอาศัยการตีความความหมายอย่างใหม่ เพื่อให้ยาสมุนไพรยังคงมีคุณค่าในสายตาของ
ชาวบ้านในพื้นที่ ผู้สืบทอดต้องโยกย้ายจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้สามารถมีพื้นที่ในการทำ
หน้าที่รักษาให้กับคนในชุมชนต่อไปโดยไม่ถูกคุกคามจากกฎหมายหรือแพทย์แผนปัจจุบัน
ผลของการรักษาที่นำไปสู่การยอมรับ ได้สร้างแบบแผนการปฏิบัติให้กับคนในสังคม ชุมชน
ที่เกิดความเชื่อถือศรัทธา

วิธีวิทยาการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิทยาของการศึกษาเรื่องเล่า ภายใต้กระบวนการ
ทัศน์สร้างสรรค์นิยม ซึ่งมีฐานคิดในการมองความรู้ความจริงว่าเป็นสิ่งประกอบสร้างทาง
สังคมหรือถูกสร้างขึ้น การศึกษาเรื่องเล่าให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของบุคคลซึ่งผู้เล่า
เรื่องจะจัดระเบียบประสบการณ์ออกมาเป็นเรื่องราว ผู้วิจัยกับผู้เล่าเรื่องอยู่ในสถานะของ
ผู้ร่วมกันสร้างความรู้อันเกิดจากประสบการณ์ของผู้เล่าเรื่อง ในการศึกษาแบบเรื่องเล่านี้จึง
ไม่มองผู้เล่าเรื่องหรือเจ้าของประสบการณ์เป็นวัตถุของการศึกษาการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้
ศึกษาเรื่องเล่าจากชีวิตของผู้หญิงซึ่งเป็นผู้สืบทอดตำรับยาสมุนไพร ซึ่งมีถิ่นฐานและ
ตำรับยาของเธอก็ยังคงมีความนิยมใช้กันอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำป่าสักตอนล่าง ซึ่งตัวเธอมี
ประสบการณ์ชีวิตมากมายที่สามารถเล่าออกมาได้เป็นฉากตอน แสดงให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเธอกับคนในครอบครัว คนชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากนี้
ประสบการณ์ของเธอยังฉายภาพให้เห็นความสัมพันธ์ของเธอกับทรัพยากร และธรรมชาติ
ในชุมชน ที่ถูกตัดแปลงมาเป็นตำรับยาและสืบทอดสืบสานผ่านมาทางตัวเธอ การเข้าถึง
เรื่องเล่า จึงใช้แนวทางของการสนทนาเพื่อเล่าเรื่องโดยผู้วิจัยกำหนดเค้าโครงการสนทนา
แบบกึ่งโครงสร้าง และใช้เค้าโครงนั้นเพียงเพื่อให้การสนทนาเพื่อการเล่าเรื่องดำเนินต่อไป
ได้ แต่สามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มแนวทางการสนทนาได้หากมีประเด็นในการสนทนาที่เกิดขึ้น
ระหว่างการเล่าเรื่อง ผู้วิจัยกับผู้เล่าเรื่องจึงมีสถานะเท่าเทียมกันในฐานะผู้ร่วมกันสร้าง
ความรู้ผ่านการเล่าเรื่องของผู้เล่า

เนื่องจากในการดำเนินชีวิตของบุคคลจะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายผ่านเข้ามา
เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในชีวิตบุคคลจะตีความโดยอาศัยจินตนาการภายในใจ ความรู้สึก

ความเชื่อ เพื่อสร้างความหมายให้กับสิ่งที่เกิดขึ้น (นภาพรณัฏ หะวานนท์, 2552, หน้า 4) ความหมาย ความเชื่อ อารมณ์และความรู้สึกของผู้เล่าเรื่องในงานวิจัยนี้ที่มีต่อการสืบทอด ตำนารบยา ต่อการต่อสู้ ต่อรอง และสร้างคุณค่าความชอบธรรมให้กับตำนานสมุนไพรรอง เธอ จึงเป็นประสบการณ์เฉพาะตัว ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของครอบครัวและผู้คน ในลุ่มน้ำป่าสักตอนล่าง การจะทำความเข้าใจกับชีวิตบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ สังคมวัฒนธรรมจึงต้องให้ความสนใจกับเรื่องราวที่สร้างจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน ชีวิตซึ่งถูกนำมาถักทอผ่านการเล่าเรื่องอันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับตัว บุคคลและบริบททางวัฒนธรรมที่แวดล้อมเหตุการณ์นั้น ๆ (นภาพรณัฏ หะวานนท์, 2552, หน้า 6)

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า เนื่องจากการวิจัยนี้ได้ศึกษาเรื่องเล่าจากผู้เล่าเรื่องเพียงท่านเดียวที่มีประสบการณ์ชีวิตใน หลากหลายด้าน การวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่านี้ นอกจากจะเป็นการที่ผู้วิจัยใช้ ประสบการณ์ พื้นฐานทางทฤษฎีและโลกทัศน์ของผู้วิจัยเอง ในการตีความเรื่องเล่าเพื่อเข้า ให้ถึงเรื่องราวที่ผู้เล่าเรื่องต้องการนำเสนอแล้ว ผู้วิจัยยังได้นำเหตุการณ์ เรื่องราว ฉากและ ตอนต่าง ๆ ของสิ่งที่ผู้เล่าเรื่องได้เล่า มาสร้างเป็นเรื่องเล่าตามโครงเรื่องของผู้วิจัยได้ร้อยเรียง ขึ้นและนำเสนอในแนวทางของการวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเรื่องเล่าจากบุคคลผู้สืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาสมุนไพรรอง เพียงท่านเดียวโดยใช้การสนทนาเพื่อให้เกิดเรื่องเล่าที่ใช้เวลาในการสนทนายาวนานและ มีการเล่าเรื่องมากกว่า 5 ครั้ง ในระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้คลุกคลีกับผู้เล่าเรื่องมากกว่า 1 ปี ในระหว่างปี พ.ศ.2558-2560 ประกอบกับผู้วิจัยเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชนดังกล่าว โดยได้อาศัยอยู่ในชุมชนนาโพธิ์มากกว่า 16 ปี จึงมีส่วนร่วมในการสังเกตประสบการณ์ ดังกล่าวโดยตรงหลักฐานที่ผู้เล่าเรื่องหยิบยกขึ้นมาผู้วิจัยจึงได้รับรู้มาบ้างแล้วในฐานะ สมาชิกในชุมชน

ผลการศึกษา

1. เจื่อนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของ การแพทย์สมัยใหม่

1.1 เจื่อนใจเชิงบวก

บริบทชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทาง
ชีวภาพ กล่าวเฉพาะ ในเขตลุ่มน้ำป่าสักตอนล่างซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดสำคัญของ
ภาคกลางสองจังหวัด ชุมชน “พนาไพร”(นามสมมติ) นับเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่เป็น
ศูนย์กลางของชาวไทย ชาวลาว ชาวจีน และแขกเปอร์เซีย ที่ทำมาค้าขายขึ้นล่องในลำน้ำ
ป่าสักมาเป็นเวลานานร้อยปี แม้ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าชุมชน “พนาไพร” นี้มีการตั้งถิ่นฐาน
เมื่อใด แต่หลักฐานที่ปรากฏเชิงวัตถุกับคำบอกเล่ายืนยันได้ว่าผู้คนย่านนี้มีการตั้งถิ่นฐาน
หลากหลายชาติพันธุ์มาเกินกว่า 150 ปีขึ้นไป พระธาตุวัดหลวง (นามสมมติ) ที่มีศิลปะแบบ
ลาวเวียง บ่งบอกการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงจันทน์ที่เล่ากันว่าถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐาน
หลังกรุงสยามปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ บ้านแขกที่เต็มไปด้วยผู้คนรูปร่างหน้าตาชาติพันธุ์สูง
ขาวจมูกโด่ง คล้ายชาวเปอร์เซีย ตลาดพนาไพร ที่ปะปนคลาคล่ำด้วยคนจีน คนไทย
วัดสุธาราม (นามสมมติ) ที่มีพระอุโบสถหลังเก่าซึ่งกรมศิลปากรยืนยันว่าอายุกว่า 300 ปี
และพระพุทธรูปแบบที่ชาวจีนเรียกกันว่าซำปอกง ที่แสดงอารยธรรมชาวจีนซึ่งผู้คนยังนิยม
กราบไหว้สักการะด้วยประทัดจินจนทุกวันนี้ นอกจากนี้ในนิราศพระพุทธรูปบาทของสุนทรภู่
ยังได้กล่าวถึงบ้านพนาไพร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนนี้ไว้เป็นหลักฐาน

ชุมชนพนาไพรในอดีตมีสถานะเป็นตำบล ประกอบด้วย วัด โรงเรียน บ่อน ตลาด
ท่าเทียบเรือสินค้า ครอบคลุมพื้นที่สองฟากฝั่งแม่น้ำป่าสัก ผู้คนในชุมชนที่ห่างจากแม่น้ำ
ป่าสักไปกว่า 10 กิโลเมตรอาศัยตลาดพนาไพรและท่าหน้าของชาวบ้านริมแม่น้ำเป็นที่
เดินทางไปมาค้าขาย และจับจ่ายซื้อสินค้าจำเป็น ตลาดพนาไพรเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่าง
ขนส่งและการค้าขายทางน้ำกับการขนส่งทางรถไฟที่มีสถานีขนาดใหญ่ห่างจากชุมชนไป
ประมาณ 7.5 กิโลเมตร ทำให้การถ่ายเทสินค้าระหว่างชุมชนพนาไพรและสถานีรถไฟ
ดังกล่าวเป็นไปอย่างคึกคัก “เมื่อก่อนตลาดพนาไพร มันใหญ่โต จากร้านขายเหลียว ยาวไป
สุดโน่นแหละจนเข้าเขตบ้านแขก...คนแถวนี้ก็เอาของจากแม่น้ำไปขายที่ตลาดใหญ่แถว
สถานีรถไฟ ก็หาบกันไป ตีสามนี้ตื่นกันแล้วตีสามครึ่งก็หาบไป ...เอาไปส่งแม่ค้ามังบางคนก็
เอาไปนั่งขายเอง ...บางคนก็หาบของจากรถไฟมาขายที่ตลาดพนาไพรอีก”

การได้ใกล้ชิดกับเจ้าของภูมิปัญญาแม้ว่าป่ารุ่งเรื่องจะพยายามหลีกเลี่ยงที่จะเล่าถึงเรื่องราวชีวิตวัยเด็กในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพ่อและแม่ของป่า แต่ป่ารุ่งเรื่องก็มักจะผูกพันกับชีวิตวัยเด็กของเธอมากกับ ตาผิน ซึ่งเป็นตาแท้ ๆ ของเธอ เธอเล่าเพียงว่าเธอเป็นลูกสาวคนเดียวของแม่ หลังจากพ่อเสียชีวิตด้วยวัยเพียงสามสิบเศษในตอนที่เราอายุได้สามขวบ ขณะที่ยายของเธอเอง ก็มาด่วนจากไปตอนเธออายุเพียงเก้าขวบ เธอจึงต้องอยู่กับแม่และตา ในบ้านที่แวดล้อมด้วยลุง (พี่ชายของแม่) และลูกพี่ลูกน้องทั้งชายและหญิง เธอมีความเชื่อว่าตาของเธอไม่มีเจตนาจะถ่ายทอดหรือส่งมอบมรดกใดใดให้เธอกับแม่ เพราะ “ตาแม่ไม่ชอบพ่อของป่า ก็เลยไม่ค่อยสนใจป่าไปด้วย” ลูกหลานที่คุ้นตามักเรียกหาอยู่ตลอดเวลาจึงเป็นลูกพี่ลูกน้องของเธอ ซึ่งเป็นผู้ชายถึงสามคน

ป่ารุ่งเรื่องในวัยเด็กถือได้ว่าเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง เมื่อเธอจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดสุธารามที่อยู่ฝั่งตรงข้ามบ้านเธอ แม่จึงส่งเธอไปเรียนที่โรงเรียนมัธยมพนาไพร ซึ่งเปิดสอนถึง ม.ศ.3 หรือ ป.7 เธอก็เรียนได้ดีอีก แต่ป่ารุ่งเรื่องต้องหยุดการศึกษาในระบบลงที่ระดับ ป.7 ระดับชั้นการศึกษาสูงสุดที่มีในชุมชนพนาไพรเวลานั้น ขณะที่รุ่นพี่ รุ่นน้องและเพื่อนอีกหลายคน มีโอกาสเข้าเมืองและไปศึกษาต่อ หนึ่งในนั้นคือ “เล็ก” ซึ่งได้รับคัดเลือกให้ไปเรียนต่อด้านการผดุงครรภ์ ป่ารุ่งเรื่องจึงเริ่มศึกษาทางวิชาชีพกับช่างวิชาชีพในชุมชน เช่นการเย็บผ้าด้วยจักร การตัดผ้า การเขียนแบบผ้า การตัดผมม้วนโรล ควบคู่ไปกับการทำสวนพริก สวนข้าวโพดหวาน การค้าขายผลไม้ตามฤดูกาล และการทำงานในพื้นที่บ้านขาย พร้อม ๆ กับการเรียนรู้การปรุงยาสมุนไพรและภูมิปัญญาการรักษาโรค จากคุณตาของเธอ

1.2 เงื่อนไขเชิงลบที่มาจาก การขยายตัวของ การแพทย์สมัยใหม่

แม้ว่าในชุมชนพนาไพร จะปรากฏการมีสุขศาลามานานหลายปี อย่างน้อยก็มีมาก่อนที่ป่ารุ่งเรื่องจะเกิด อันเป็นผลมาจากวิถีแห่งการเผยแพร่คุณค่าของเวชกรรมแผนปัจจุบัน ที่รัฐได้ใช้สุขศาลาเป็นเครื่องมือ นำราษฎรให้ทราบถึงผลดีของเวชปฏิบัติแผนปัจจุบัน (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 234) พร้อมกับนโยบายส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการฝึกฝนด้านการแพทย์สมัยใหม่โดยมีเป้าหมายให้กลับมาบรรจุเป็นเจ้าหน้าที่ผดุงครรภ์ หนึ่งในหญิงสาวชาวบ้านที่ได้รับการส่งไปฝึกด้านผดุงครรภ์ก็คือ “เล็ก” เพียงปีกว่า ๆ เล็กก็ได้กลับมาเป็นเจ้าหน้าที่ผดุงครรภ์ และนำความรู้การแพทย์สมัยใหม่เข้ามาสู่ชุมชนพนาไพร เล็กได้บรรจุเป็นเจ้าพนักงานการผดุงครรภ์ประจำสุขศาลาตำบลพนาไพร เล็กออกเยี่ยมบ้านในฐานะหมอใหม่ไฟแรงและความรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชน เด็กรุ่นใหม่

ทุกคนล้วนผ่านการทำคลอดของหมอเล็ก ทำให้บทบาทของหมอตำแยลดความสำคัญในชุมชนลง การผดุงครรภ์และการแพทย์แผนใหม่ที่เข้าสู่ชุมชนพร้อมกับกากรกลับมาของหมอเล็ก ได้พิสูจน์ให้คนพนาไพรเห็นว่าแพทย์แผนปัจจุบัน สามารถรักษาโรคได้จริง รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และมีความสะอาดน่าเชื่อถือและไว้วางใจมากกว่าการแพทย์แผนโบราณ ซึ่งเป็นการใช้การแพทย์นำ การที่เห็นผลทันใจจะเป็นเครื่องล่ออันดียิ่งสำหรับการทำให้ราษฎรมีความชื่นชมในการแพทย์สมัยใหม่ (พระยาปริรักษเวชการ และคนอื่น อ้างถึงใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 236)

ป้ารุ่งเรื่องเองก็ไม่ปฏิเสธความมีประสิทธิภาพของการแพทย์สมัยใหม่นี้ เพราะในอาการป่วยไข้บางอย่างป้ารุ่งเรื่องเองก็เลือกใช้บริการของหมอเล็กทั้งไปหาที่สุขศาลา และไปตามให้มาตรวจรักษาที่บ้านซึ่งดูเหมือนในช่วงเวลาที่รัฐต้องการเร่งให้ผู้คนยอมรับการแพทย์สมัยใหม่ การบริการถึง “หัวบันไดบ้าน” ดูจะเป็นสิ่งที่คุ้นตาของคนในพื้นที่ชุมชนชนบท เพียงแต่สำหรับป้ารุ่งเรื่องตำรับยาสมุนไพรที่เธอสืบทอดจากคุณตาเป็นทางเลือกสำหรับการดูแลตัวเอง คนในครอบครัวและญาติพี่น้องที่ไม่ต้องพึ่งพายาแผนปัจจุบันช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย แต่สำหรับยาแก้ไข้ทับทิมเธอเชื่อมากกว่าทางเลือกแต่เธอมองว่าเป็นทางรอดสำหรับหญิงสาวในชุมชนของเธอเลยทีเดียว

ในท่ามกลางการขยายตัวและการยอมรับแพทย์แผนสมัยใหม่หรือแผนปัจจุบันมากขึ้น การทำยา ปรงยา และจำหน่ายแจกจ่ายยาของป้ารุ่งเรื่องก็ดูจะเหลือพื้นที่น้อยลงทุกที เพราะภายใต้คำว่ายาแผนปัจจุบัน ได้ผลิตสร้างและเบียดขับให้ยาสมุนไพรของป้ารุ่งเรื่องกลายเป็นยาแผนโบราณ และคำว่าโบราณเองก็เป็นข้อตรงข้ามกับความทันสมัยที่มีความหมายของประสิทธิภาพ การพิสูจน์ทดลอง ความเป็นวิทยาศาสตร์ของการแพทย์และยาแผนปัจจุบัน การให้ความรู้เรื่องการสาธารณสุขของรัฐในยุคเริ่มต้น 1-2 ทศวรรษแรกของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยทำให้ประชาชนมีความรู้มากขึ้น เชื่อถือศรัทธาการแพทย์มากขึ้น และเกิดการตั้งคำถามกับความปลอดภัยของยาแผนโบราณทั้งหลาย บรรดาความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย การกำกับควบคุม และข้อห้ามข้อระวัง ที่เกี่ยวกับยาแผนโบราณถูกสร้างขึ้น จนป้ารุ่งเรื่องเริ่มรู้สึกถึงการคุกคามที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ป้ารุ่งเรื่องเองก็ไม่ได้หวาดกลัวหรือจำต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบของกฎหมายใดใด เพราะเธอเองไม่ได้นำเอาตำรับยาออกไปรอดอ้างสรรพคุณ หรือทำในเชิงการค้าแต่อย่างใด เธอยังคงทำยา หาตัวยาและปรงยาอย่างเงียบ ๆ เพื่อเอาไว้ใช้เองในหมู่ญาติและคนในครอบครัว แม้ว่าบ่อยครั้งหมอเล็กจะบอกถึงอันตรายของการใช้ยาแก้ไข้ทับทิมของเธอ

ป้ารุ่งเรื่องให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ฟังว่าอาจทำให้เกิดเชื้อราในมดลูกหรือร่างกายได้ แต่ป้ารุ่งเรื่องก็ไม่ได้มีการโต้ตอบ แม้ว่าบ่อยครั้งอีกเช่นกันที่ป้ารุ่งเรื่องได้ข่าวว่าหมอเล็กจะบอกว่าถ้ายังทำยาโบราณโดยไม่มีใบประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมแผนไทย ป้ารุ่งเรื่องอาจถูกเจ้าหน้าที่จัดการตามกฎหมาย

2. กระบวนการในการสืบทอดภูมิปัญญาตำรับยาแผนไทยท่ามกลางพลังอำนาจของการแพทย์สมัยใหม่ แม้ว่าการเกิดมาในครอบครัวที่มีคุณตาเป็นหมอสุนไพรรพื้นบ้านจะทำให้ป้ารุ่งเรื่องได้รับการรักษาและดูแลสุขภาพเป็นอย่างดีจากวิชาการแพทย์แผนไทยของคุณตา จนทำให้ป้ารุ่งเรื่องมีความสนใจและอยากเรียนรู้ตำรายาของตามาตั้งแต่วัยเด็ก แต่คุณเหมือนคุณตาไม่ได้หมายจะส่งต่อความรู้ผ่านทางป้ารุ่งเรื่องแม้แต่น้อย

คุณตาของป้ารุ่งเรื่องได้ร่ำเรียนวิชาการด้านการแพทย์แผนไทยมาจากพระภิกษุอีกทีหนึ่ง ด้วยการจดบันทึกตำรายาและวิธีการรักษาต่าง ๆ ไว้ในสมุดไทยที่มีความหนากว่า 100 หน้ากระดาษ จำนวนสามเล่ม (ปัจจุบันได้หายไปหนึ่งเล่ม) ทุกเล่มถูกจดจารไว้ด้วยลายมือของคุณตาที่อ่านง่าย ป้ารุ่งเรื่องบอกว่า *“ที่มีตำราอยู่ที่นี้ก็เพราะตาตายที่บ้านนี้ของตาทุกอย่างเลยอยู่ที่นี้”* แต่ป้ารุ่งเรื่องเองก็ไม่ได้รับการถ่ายทอดตำรายาเหล่านี้โดยตรง ทั้งด้วยความที่เป็นหญิง และอคติบางอย่างของคุณตามีต่อเธอ การสืบทอดตำรายาแผนโบราณของป้ารุ่งเรื่องจึงต้องทำด้วยกระบวนการที่แตกต่างไปผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ **ประการแรก คือ การลักจำจากคำบอกเล่า** เนื่องจากคุณตาตั้งใจถ่ายทอดสรรพวิชาที่คุณตามีให้กับหลานชายทั้งสอง ไม่เพียงวิชาการแพทย์และการปรุงยา ยังรวมไปถึงวิชาด้านการช่างต่าง ๆ ด้วย แต่ด้วยความที่ป้ารุ่งเรื่องได้รับการเลี้ยงดูร่วมกับเด็กชายทั้งสองในเวลาไล่เลี่ยกัน ทุกที่ที่คุณตาพาเด็กชายทั้งสองไปเธอก็ได้ติดสอยห้อยตามไปด้วยและนั่นเองเป็นโอกาสที่เธอจะได้แอบลักจดจำลักษณะเด่นของพืชสมุนไพร และวิธีการปรุงตลอดจนสรรพคุณต่าง ๆ *“ตาเขาไม่ได้คิดจะให้ป้าหรอก เขาจะสอนไอ้อออดกับพี่ที่ติดหู แต่ป้ากับพี่ติดไปไหนก็ไปกันตลอด เราก็เลยตามเขาไป ที่พื้นบ้านนี้ตาจะเอามาปลูกเต็มไปหมด แกก็จะบอกว่าไอ้นี้อะไรไอ้นั้นอะไรเราก็คอยจดจำไว้บ่อย ๆ เข้าเราก็จำได้ บางทีแกเผลอ ๆ เราก็ถามแกบ้าง”*

การที่ป้ารุ่งเรื่องเป็นเด็กที่มีความใฝ่รู้มาแต่วัยเด็กจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ป้ารุ่งเรื่องกลายเป็นคนที่มีความสามารถในการจดจำที่ดีกว่าพี่ชายทั้งสองคนซึ่งได้รับการถ่ายทอดโดยตรง แต่ถึงแม้ว่าป้ารุ่งเรื่องจะสามารถจดจำและปรุงยาได้หลายชนิดแต่การสืบทอดก็ไม่ได้เกิดขึ้นกับยาทุกตำรับ นั่นเป็นเพราะว่าเธอเห็นถึงความยุ่งยากและและ

ประสิทธิภาพที่ลดลงเมื่อเทียบกับยาแผนปัจจุบันที่ศิบคลานเข้าสู่ชุมชน เธอจึงเลือกที่จะ “ทำยา” และเก็บ “เครื่องยา” เฉพาะที่เธอเห็นว่ามีความค่าเพราะหลังจากตาล้มป่วยด้วยโรคชรา และเสียชีวิตในเวลาต่อมา นอกจากนี้ที่ป่ารุ่งเรื่องจะต้องแบกภาระหนี้สินของครอบครัว และการเลี้ยงดูลูกสาวสองคนแล้ว ป่ารุ่งเรื่องยังต้องทำงานค้าขาย และรับจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการจุนเจือครอบครัวที่มากกว่าเงินเดือนจากสามี การสืบทอดตำรับยาของป่ารุ่งเรื่องจึงต้องเลือกแต่ยาที่จำเป็นและหาตัวยาได้ในชุมชน

กระบวนการในการสืบทอด**ประการที่สอง คือ การจัดหาตัวยา** ทั้งที่เป็นสมุนไพรที่อยู่รอบบ้านซึ่งตาปลูกไว้ และ การหาตัวยา จากสมุนไพรรอบ ๆ ชุมชน และการต้องเจียดเงินรายได้ไปซื้อ “เครื่องยา” จากร้านขายยาในตัวจังหวัดเนื่องจากตำรับยาที่เธอต้องการสืบทอดไว้นั้นไม่สามารถหาจากแหล่งเดียวได้ ทำให้ยาที่เธอสืบทอดจากตาไว้มีเพียง ยาเขียว ยาเหลือง และยาแก้ไข้ที่ประคูด่วนยาอื่น ๆ เธอจะอาศัยการเปิดจากตำราที่ตาจดไว้กรณีมีญาติพี่น้องมาถามหายารักษาตามอาการ

ประการที่สามการแปรรูปและเก็บรักษาป่ารุ่งเรื่องอาศัยการที่ตนเองได้รู้ ได้เห็น ได้ช่วยคุณตาในการแปรรูปและการปรุงยา จดจำมาเป็นกรรมวิธีในการแปรรูป และเก็บรักษา อย่างเช่นยาแก้ไข้ที่ประคูด่วน ที่เธอเห็นว่ามีความค่าสำหรับสุขภาพสตรีที่เกิดมีอาการไข้ ในระหว่างมีประจำเดือน เธอเองจึงได้สืบทอดไว้ช่วยเหลือผู้คนในชุมชน ป่ารุ่งเรื่องบอกว่า “เดี๋ยวนี้ตัวยาหายากขึ้นทุกที อย่างที่เคยตัดได้ตามข้างทางพวกชลประทานเขามาตัดหญ้าก็ตัดทิ้งหมด แต่ก็ยังดีเดี๋ยวก็งอกขึ้นมาใหม่ แต่พวก อบต. นี่ลิใช้ยาฆ่าหญ้าฉีดใบเหลืองตายหมด เราก็ไม่กล้าเอามาทำยาให้คนกิน” ป่ารุ่งเรื่องจึงนำเอาต้นของสมุนไพรมาปลูกไว้ที่บ้าน ขณะที่ตัวยาบางอย่างที่หาไม่ได้และต้องซื้อจากร้านเครื่องยา เธอก็นำเมล็ดมาปลูกไว้เพราะเธอเชื่อว่ายาสมุนไพรตำรับนี้มีคุณค่าในทางการรักษาได้อย่างแท้จริง ด้วยยาที่เธอได้มาเธอจะใช้กรรมวิธีแบบโบราณคือการหั่นเป็นชิ้น ตากให้แห้งด้วยแดดแรง ๆ ในช่วงฤดูหนาว และเธอก็จะนำมาเก็บไว้ในกระป๋องเหล็ก ที่มีการปิดฝาปิดมิดชิด แยกตัวยาไว้แต่ละตัว เมื่อจะนำยาออกมาปรุงหรือมีคนมาขอแบ่งซื้อ เธอจะหยิบตัวยาจากกระป๋องที่ละกั เมื่อก่อนเธอต้องใช้วิธีชั่ง ให้ได้อย่างละน้ำหนัก 1 บาท แต่เดี๋ยวนี้เธอขำของจนรู้ว่าหยิบเท่านี้จะมีน้ำหนักเท่าไร เธอจะเอายามากองรวมกันบนกระดาษกว้างยาวประมาณหนึ่งฟุต แล้วท่องคาถา เธอบอกว่าเป็นคาถาพระเจ้าห้าพระองค์ ซึ่งเธอได้จดจำมาจากเวลาตาเธอปรุงยาชนิดนี้

กระบวนการสืบทอด**ประการสุดท้ายคือ การใช้ การแจกจ่าย จำหน่าย** ยาทั้งสามชนิดคือ ยาเขียว ยาเหลือง และยาแก้ไข้ที่ประคูด่วน ดูเหมือนจะกลายเป็นยาสามัญประจำ

บ้านที่ป่ารุ่งเรืองใช้สำหรับคนในครอบครัว แม้ว่าสามีของป่าที่เคยเป็นข้าราชการในหน่วยงานของรัฐที่กรุงเทพฯจะไม่เชื่อถือศรัทธา แต่เขาก็ไม่ขัดที่จะให้ชียาเหล่านี้กับลูก ๆ ของเขา ดังนั้นเมื่อลูกสาวคนโตเป็นไข้ที่ระดู ลูกสาวคนกลางเป็นไข้ ลูกชายคนเล็กมีอาการไอเรื้อรัง ป่าก็จะเอายาที่ทำไว้ออกมาใช้ อย่างในกรณีการไอเรื้อรังป่าจะนำยาเหลืองมาใส่ถ้วยผสมน้ำมะนาวปั่นเป็นก้อนพอเหลว ๆ ดัดมือ แล้วใช้นิ้วชี้กดวางลงในลำคอของผู้ป่วยเพียงครั้งเดียวเด็ก ๆ ก็มักจะหายดี ทั้งลูกชายป่าและลูกหลานข้างบ้านที่มีอาการเดียวกันนี้ ป่าทำให้มานับไม่ถ้วนโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ

สำหรับการจำหน่ายนั้น ป่ารุ่งเรืองประกาศตัวเองอย่างชัดเจนว่า ไม่ใช่คนขายยา แต่เป็นคนทำยาไว้ใช้เองในหมู่บ้าน ส่วนใครจะมาขอแบ่งซื้อป่าก็ขายเพียงเพื่อเอาราคาของตัวยางานตัวที่หาเองไม่ได้และต้องใช้เงินไปซื้อมา “เมื่อก่อนเขาก็จะเรียกว่าอะไรนะ...ค่าครู ตาแก่ขายแค่เจ็ดสลึงแปดสลึง มารุ่นป่าทำก็เอาเขาแค่ 5 บาท มาเป็น 7 บาท 10 บาท 20 บาท 25 บาท แล้วก็มาสองปีนี่แหละ ขอเขา 40 บาท”

3. กระบวนการที่ใช้ในการต่อสู้ต่อรอง และสร้างความหมายเพื่อทำให้ตำรับยาสมุนไพรยังคงอยู่ต่อไป

3.1 การต่อสู้ด้วยการสร้างความหมายจากสรรพคุณ แม้ว่าการแพทย์และยาแผนปัจจุบันจะได้รับการยอมรับถึงประสิทธิภาพ ความแน่นอนและผลของการรักษาที่รวดเร็วอย่างปฏิเสธไม่ได้ก็ตามที แต่ความผิดพลาดที่อาจเป็นผลทางตรง หรือทางอ้อมรวมทั้งความผิดพลาดอันอาจเกิดจากลักษณะที่แตกต่างกันของคนไข้ ซึ่งอาจนำไปสู่ผลเสียที่เกิดจากการรักษาขั้นรุนแรง เช่น ตัวอย่างการเสียชีวิตของ เด็กชาย เด็กหญิงที่เกิดจากการรักษาโรคอีสุกอีใสตามแนวทางแพทย์สมัยใหม่ และการเสียชีวิตหรือความป่วยไข้ที่ตามมาถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อของผู้หญิงในชุมชนตั้งแต่สาวรุ่นถึงวัยกลางคน ที่ป่วยด้วยโรคไข้ที่ระดูแล้วไปฉีดยาลดไข้ “อย่างไข้ที่ระดูนี้เขาห้ามเด็ดขาดคือฉีดยา ป่าก็ไม่รู้หรอกนะว่ามันเกี่ยวกันอย่างไร แต่นับไม่ถ้วนจริง ๆ ที่ไปฉีดยามาแล้วแย่ง จะว่าแย่งเกือบทุกคนที่เรารู้ ๆ มาคือบางคนเข้าเดินไปโรงพยาบาลดี ๆ พอหมอฉีดยีนนอนกลับบ้านบางคนก็ไม่ได้กลับบ้าน” ความเชื่อนี้คงยังต้องเป็นข้อถกเถียงและศึกษาค้นคว้ากันต่อไป แต่สำหรับป่ารุ่งเรืองถือเป็นข้อห้ามที่ตั้งกติกาไว้สำหรับลูกสาว หลานสาว และหมู่บ้านว่าถ้าป่วยเป็นไข้ที่ระดูให้มาเอายาไปต้มกินอย่าได้ฝืนไปฉีดยาโดยเด็ดขาด ความเชื่อนี้ได้รับการสนับสนุนจากเรื่องเล่าของคนในชุมชนอีกหลายคนที่ฉีดยาแล้วอาการหนักซึ่งชาวบ้าน

เชื่อกันว่าเป็นช่วงเวลาของคนใกล้เสียชีวิตดังกรณีของผู้ใหญ่บ้านหญิงท่านหนึ่งในชุมชนที่ป่ารุ่งเรื่องเล่าว่ารอดชีวิตอย่างหวุดหวิดจากการได้ยาสมุนไพรของป่าไปต้มกิน

3.2 การไม่ทำกิจการในเชิงการค้า ป่ารุ่งเรื่องยืนยันว่าจะไม่ทำเป็นการค้าเชิงพาณิชย์อย่างเด็ดขาด แม้ว่าสามีของป่าจะให้ป่าขึ้นราคา แต่ป่ายังคงหยุดยื่นที่จะแบ่งขายเพื่อการรักษาและช่วยเพื่อนมนุษย์ต่อไป แม้ว่าในปัจจุบันด้วยยาสมุนไพรบางตัวหายากมากขึ้นจะมีก็แต่เพียงการไปซื้อจากร้านขายยาแผนโบราณซึ่งเหลืออยู่ที่เดียวในตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา และมีราคาแพงขึ้นอย่างมาก สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ตัวยหายากขึ้นป่ารุ่งเรื่องเชื่อว่ามาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในเขตลุ่มน้ำป่าสักในระยะ 50 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือการเกิดขึ้นของระบบชลประทานทำให้มีคลองส่งน้ำ และการสัญจรบนถนนที่ทำมาจากคันคลองส่งน้ำ บริเวณคลองส่งน้ำที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่โดยธรรมชาติของตัวยากทำลายจากการถากถางบำรุงรักษาเส้นทางน้ำให้สะอาดไม่มีวัชพืชปกคลุม และเมื่อเส้นทางของชุมชนกลายเป็นทางผ่านของรถบรรทุกการขยายถนนได้ทำให้ตัวยากที่เคยมีอยู่ดาษดื่นต้องอันตรายหายไปจากผลพวงของการพัฒนา

ในขณะที่ตัวยากอีกตัวหนึ่งเป็นตัวยากที่พบได้ริมฝั่งแม่น้ำป่าสักซึ่งเป็นหัวของหมู่บ้านหนึ่งมักจะขึ้นในดินริมสองฝั่งแม่น้ำที่ชาวบ้านใช้ปลูกผักสวนครัว พริก ข้าวโพด มะเขือ ชาวบ้านที่เป็นคนบ้านใกล้เรือนเคียงที่รู้ว่าป่ารุ่งเรื่องใช้หัวของหญ้าชนิดนี้ทำยา ก็จะพากันขุดเอามาให้เสมอ ๆ แต่ปัจจุบันทางการได้สร้างเขื่อนกันตลิ่งฝั่งตลอดแนวแม่น้ำป่าสักพร้อมกับการดูตราชายเพื่อขุดลอกส่งน้ำใช้ในการสัญจรของเรือสินค้าขนาดใหญ่ทำให้ไม่มีดินที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของหญ้าชนิดนี้โดยธรรมชาติอีกต่อไป ส่วนสมุนไพรที่ป่ารุ่งเรื่องปลูกอยู่ที่พื้นดินในบริเวณบ้านก็มักจะถูกน้ำท่วมจนไม่สามารถเจริญเติบโตได้ทันทีจะนำมาทำเครื่องยา

3.3 การใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมือง ต้องยอมรับว่าการยื่นหยุดสืบทอดตำรายาสมุนไพรของป่ารุ่งเรื่องนี้นอกจากเกิดจากแรงผลักดันและความมุ่งมั่นเข้มแข็งของตัวเองแล้วสถานภาพของครอบครัวก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ป่ายังคงสามารถสืบทอดต่อไปได้ เนื่องด้วยป่ามีสามีเป็นข้าราชการซึ่งทำงานอยู่กับศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในกรุงเทพมหานคร และค่อนข้างจะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนพนาไพรอย่างมากในราว 20-30 ปีที่แล้ว ต้องยอมรับว่าทั้งสถานีตำรวจหรือแม้แต่สถานีอนามัยที่ได้มาทดแทนสุศาลาที่เช่าบ้านโบราณอยู่ริมน้ำ ล้วนได้มาจากการ “วิ่งเต้น” ดึงงบประมาณของสามีป่ารุ่งเรื่องทั้งสิ้น ในวันที่เปิดสถานีอนามัยครั้งแรกเมื่อราวปี

พ.ศ.2525 ป้ากับสามีก็ถูกนับเป็นแขกคนสำคัญ พร้อมทั้งยังบริจาคสิ่งของให้กับสถานีนอนามัยหลังใหม่หลายรายการ ครอบครัวของป้าก็มีความสนิทสนมกับหมอเล็ก เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหัวหน้าสถานีนอนามัยเป็นอย่างดี ทั้งในฐานะญาติและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันในฐานะครอบครัวของข้าราชการซึ่งมีอยู่ไม่กี่ครอบครัวในชุมชนสมัยนั้น แม้ว่าเมื่อเวลาล่วงเลยไปการที่ป้ารุ่งเรื่องยังสามารถยื่นหยัดแบ่งขายยาได้ในราคาถูกก็เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากครอบครัวของป้ามีรายได้หลักจากเงินเดือนไม่ใช่การค้าขายหรือการจำหน่ายยาอีกต่อไป

3.4 การแสดงตนว่ายอมรับการแพทย์สมัยใหม่ ป้ารุ่งเรื่องมีวิถีในการอยู่ร่วมกับหมอเล็กหัวหน้าสถานีนอนามัยอย่างแนบกาย เพราะนอกจากความสนิทสนมที่เป็นการส่วนตัวตั้งแต่วัยเด็กแล้ว เมื่อมีสถานีนอนามัย ป้ารุ่งเรื่องก็ยอมรับและเข้าร่วมกิจกรรมของสาธารณสุขสุขมิได้ขาด ลูกทุกคนของป้าล้วนได้รับการรักษาอาการป่วยไข้จากหมอเล็ก ในกรณีที่มีอาการเจ็บป่วยเหนือการดูแลได้ตามตำรับยาพื้นบ้าน ตัวป้าเองก็ไปหาหมอเพื่อรักษาอาการต่าง ๆ อยู่บ่อยครั้ง เพียงแต่ความเจ็บป่วยอันใดที่สามารถรักษาได้ด้วยยาสมุนไพรเบื้องต้น ป้ารุ่งเรื่องก็จะรักษาด้วยตนเองก่อน หรือในกรณีที่อาการบางอย่างไม่หายขาดแม้จะรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่แล้ว ป้ารุ่งเรื่องก็สามารถที่จะค้นหาตำรับยาสมุนไพรที่ได้สืบทอดจากคุณตา มาช่วยแก้อาการของคนป่วยได้ *“มีอยู่หนึ่งลูกของลูกพี่ลูกน้องป้าเอง เกิดมาแล้วกินอะไรไม่ได้ กินแล้วอ้วกออกหมด ผอมจนตัวเหลือง พ่อมันพาไปหาหมอยันโรงพยาบาลอยุธยาก็ไม่หาย ป้าก็เลยเปิดตำราแล้วบอกตัวยาให้พ่อมันไปซื้อ ปรากฏว่าอาการหายขาด หายจนมันโตเป็นหนุ่มได้ทุกวันนี้”*

3.5 การปลูกสมุนไพรไว้ใช้เอง แต่เดิมการหาสมุนไพรที่ชุมชนพนาไพรเป็นสิ่งง่ายตาย เนื่องมาจากการที่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีน้ำท่วมถึง ดินตะกอนพัดพามีการทับถมของแร่ธาตุสูง พืชพันธุ์ที่ขึ้นเองในพื้นที่จึงเต็มไปด้วยตัวยามีสรรพคุณรักษาโรคมามากมาย แต่ด้วยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การตัดถนน การชลประทาน และการพัฒนาต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชนตลอด 50 ปีที่ผ่านมา ทำให้สมุนไพรไม่เพียงลดน้อยลงแต่ถูกทำลายต้นตอแหล่งกำเนิดในฐานะที่เป็นตัวขัดขวางการพัฒนา *“เพราะสมุนไพรใครไม่รู้ก็เรียกว่ามันเป็นป่าเป็นหญ้าขึ้นรก ก็ถางกันให้เตียนโล่งไป”* ผลจากการพัฒนาที่ไม่รู้คุณค่าของทรัพยากรทำให้การหาตัวยาสสมุนไพรของป้ารุ่งเรื่องยากขึ้น ประกอบกับเรี่ยวแรงของป้าก็เริ่มลดน้อยถอยลง การจะเดินไปหาสมุนไพรในที่ไกล ๆ ย่อมไม่ใช่ง่ายนัก ป้าจึงหันมาปลูกสมุนไพรไว้ในพื้นที่บ้านซึ่งมีอยู่ประมาณ 1 ไร่ *“ใครก็จะมาถามมาถามไม่ได้ บางอย่าง*

*น้ำท่วมตายแต่น้ำลมนั้นก็ขึ้นเองใหม่ บางอย่างน้ำท่วมไม่ตาย บางอย่างโดนน้ำไม่ได้เลย
ก็เอาใส่กระถางน้ำมากก็ยกหนี น้ำลนคก็ยกลง”*

อภิปรายผล

คุณลักษณะส่วนตัวบางประการที่อยู่ภายในตัวของป้ารุ่งเรื่องอันเป็นลักษณะที่ติดตัวมาแต่เด็ก มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมให้ป้ารุ่งเรื่องสามารถที่จะสืบทอดตำรับยาสมุนไพรต่อมาจากคุณตาของเธอได้อย่างแนบคาย ความเป็นผู้มีความสามารถในการจดจำรายละเอียด การกล้าที่จะทดลอง และการลงมือทำอย่างเด็ดขาดโดยไม่กังวลกับปัจจัยหรือเงื่อนไขรอบข้าง ยังทำให้เธอมีความรู้ที่อยู่ภายในตัว (Tacit Knowledge) อีกมากมาย กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาที่ป้ารุ่งเรื่องในฐานะผู้หญิงซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญามาแต่ต้น ซึ่งนอกจากเป็นความรู้สึกส่วนตัวที่ป้ารับรู้ได้ยังเกี่ยวข้องกับ การแบ่งงานตามเพศ (Gender Division of Labor) ซึ่งแยกความสัมพันธ์ทางสังคมให้งานของผู้หญิงเป็นเรื่องของในบ้าน (A Domestic Regime) ขณะที่การสืบทอดตำรับยาเป็นงานที่ต้องออกนอกบ้านเพื่อไปแสวงหาตัวยา หรือแม้แต่ออกไปรักษาผู้ป่วยนับเป็น ปริณมทลสาธารณะ (A Public Regime) โดยสะท้อนให้เห็นถึงการครอบงำผู้หญิงในหลากหลายรูปแบบ เช่นงานบ้านที่ไม่มีค่าตอบแทนของผู้หญิง (Women' Unpaid Domestic Work) การทำงานในภาคเกษตรกรรมของผู้หญิงในประเทศโลกที่สาม ซึ่งมักจะไม่มีค่าตอบแทน ป้ารุ่งเรื่องเองก็เหมือนถูกผลักดันจากครอบครัวให้ประกอบอาชีพของผู้หญิง เห็นได้จากการฝึกอาชีพด้านการเย็บผ้า ทำอาหาร ทำขนม และเกษตรกรรมซึ่งเป็นงานในบ้านทั้งสิ้นและความรู้ที่สืบทอดมาทางคุณตาก็นับได้ว่าเป็นทรัพยากรทางอำนาจที่สำคัญที่คุณตาไม่ต้องการสืบทอดให้ลูกหลานผู้หญิงก็ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าผู้หญิงมีโอกาสในการครอบครองทรัพยากรน้อยกว่าผู้ชาย ซึ่งในที่นี้คือความรู้และทักษะในการทำยาแผนโบราณ การรักษาโรคและปรุงยาต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นงานในพื้นที่สาธารณะจึงอยู่ที่อำนาจของผู้ชายเป็นหลัก (Ostergaard, 1992)

อย่างไรก็ตาม ป้ารุ่งเรื่องสามารถพลิกบทบาทกลับมาเป็นผู้ครอบครองความรู้ทั้งหมด และมีอำนาจในการกำกับกับการสืบทอดตำรับยาทั้งหมดของคุณตาไว้เพียงผู้เดียวในวงศ์ตระกูล กลายเป็นศูนย์กลางของการรักษาตามแบบอย่างคุณตาในบรรดาญาติพี่น้อง นอกจากการลักจตจำแล้วป้ารุ่งเรื่องยังอาศัยบทบาทที่ได้รับมอบหมายให้อยู่แต่กับบ้าน (Norm) ในการดูแลคุณตายามแก่เฒ่ามาใช้ในการจตจำจากการช่วยลงมือทำมาเป็น

แนวทางในการครอบครองความรู้ ซึ่งเป็นทรัพยากรทางอำนาจ (Authoritative Resources) อย่างหนึ่ง และด้วยบทบาทการดูแลคุณตา ตำรายาทั้งหมดจึงตกอยู่กับเธอเมื่อคุณตาล่วงลับ ประกอบกับความรู้ที่เธอมีตลอดช่วงชีวิตของคุณตา ทำให้เธอสามารถกลายมาเป็นผู้สืบทอดตำรายาได้ ขณะที่ป่ารุ่งเรื่องทำงานอยู่กับบ้านและอาศัยอยู่ในท้องถิ่น เธอจึงสามารถเก็บตัวยา แปรรูปสมุนไพร ปรุงยา ได้มาอย่างต่อเนื่องถือได้ว่าป่ารุ่งเรื่องได้ครอบครองทรัพยากรที่เคลื่อนย้ายได้ (Allocative Resources) ซึ่งมีทั้งในบ้านของป่าเอง และในชุมชนท้องถิ่นกลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนล่างนี้ แม้ป่ารุ่งเรื่องจะไม่สามารถผลิตหรือจำหน่ายยาได้ทุกตำรับอย่างที่คุณตาของเธอเคยทำมา และยังคงทำให้การพูดถึง กล่าวถึง (Communication) ตำรับยาของคุณตายังคงอยู่ในชุมชนพนาไพรและใกล้เคียงต่อไป

การเข้ามาของการแพทย์สมัยใหม่นับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เข้ามาทำให้ความน่าเชื่อถือ และความชอบธรรม (Legitimate) ในการผลิต จำหน่าย แจกจ่าย ยาสมุนไพรของป่ารุ่งเรื่องลดลง ถึงขนาดเป็นความผิดตามกฎหมาย ทั้งที่แต่เดิมด้วยตัวยาเดิมการปรุงยาแบบเดิมและผลการรักษาที่มีประสิทธิผลเป็นที่ประจักษ์เป็นที่ได้รับการยอมรับจากทั้งคนในครอบครัวและคนในชุมชนโดยที่ภาครัฐไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องควบคุมหรือตรวจสอบ แต่เมื่อรัฐมีเป้าหมายการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยโดยมีแพทย์แผนสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ การกดทับเบียดขับ และสร้างความชอบธรรมผ่านกฎหมายและประสิทธิภาพการรักษาที่ดีกว่ารวดเร็วกว่า กลายมาเป็นที่ทำให้ยาสมุนไพรของป่ารุ่งเรื่อง ที่รักษาได้บางโรคถูกตั้งคำถามจากสังคมมากมาย แต่ด้วยประสิทธิภาพการรักษาและผลต่อเนื้อที่คาดไม่ถึงของการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งส่งผลทางลบในหลายต่อหลายคน เรื่องเล่าขานเหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นจากผู้คนในชุมชนเอง และทำให้เกิดการต่อสู้แทรกแซง (Sanction) กับความชอบธรรมของการรักษาแบบสมัยใหม่ ทำให้การยอมรับ เชื้อถือ ต่อยาสมุนไพรบางชนิดกลับคืนมา ซึ่งบังเอิญว่าผลทางลบของการรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ได้ส่งผลต่อโรคเดียวกันกับที่ยาสมุนไพรของป่ารุ่งเรื่องสามารถรักษาได้หายและชาวบ้านเชื่อกันว่าปลอดภัยมากกว่า การใช้ยาชนิดนี้จึงยังคงดำรงอยู่ในชุมชนนี้อย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งบทบาทในการพิสูจน์ให้เกิดการยอมรับนั้นต้องนับว่าเกิดจากความสามารถของป่ารุ่งเรื่องที่ยินหยัดใช้ยานี้กับตัวเอง ลูก หลาน และญาติพี่น้องที่มีอยู่ในชุมชนนี้ร้อยราย เป็นการพิสูจน์สรรพคุณและความปลอดภัยของยาได้อย่างดี แน่نونว่า การใช้ยากับตนเอง ลูกและหลานรวมถึงญาติ ถือเป็นความสามารถในการครอบครองและทรัพยากรทางอำนาจ (Authoritative Resources) ที่ทำให้ยาสมุนไพรของเธอได้รับการ

ยอมรับและใช้ในการบรรเทาอาการของโรคได้ต่อไปในท่ามกลางการแพทย์สมัยใหม่ที่พยายามช่วงชิงความน่าเชื่อถือ

ปาร์รุ่งเรื่องได้พยายามสร้างความหมาย (Signification) ของตำรับยาสมุนไพรที่เธอทำและจำหน่ายแจกให้เป็นทางเลือกไม่ใช่ทางเลือกในการรักษาโรคเฉพาะบางโรคนี้ แต่ความหมายที่เธอสร้างได้ผูกติดอยู่กับคำว่า การแบ่งปัน ช่วยเหลือเจือจานและการช่วยเพื่อนมนุษย์ ราคาที่เธอตั้งไว้สำหรับคนที่มาขอแบ่งซื้อยาในราคาที่ถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับยุคปัจจุบัน เป็นช่องทางในการสื่อสาร (Communication) อย่างดีสำหรับเธอเอง สามีลูก ๆ และญาติพี่น้องว่า เธอมิได้เป็นหมอยาแต่เธอสืบทอดยานี้ไว้เพื่อช่วยคน แม้บางครั้งคนไม่มีเงินมาซื้อเธอยังสามารถที่จะยกให้โดยไม่คิดราคา การที่เธอทำได้เช่นนี้เพราะเธอมีเวลา รายได้และพื้นที่มากพอในการเก็บหา และซื้อสมุนไพรโดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นทุนและกำไรเท่าที่ควร (Allocative Resources) แม้ว่าผลพวงของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำป่าสักตอนล่างตลอด 20 ปีที่ผ่านมาจะลดความหลากหลายของทรัพยากรในชุมชนป่าไพรและใกล้เคียงลงไปอย่างมาก เธอก็ยังใช้ความรู้และทุนรอนที่มี ผลิต แปรรูป และปรุงยาสมุนไพรตำรับนี้ต่อไป (Norm)

สถานภาพของครอบครัวและความสามารถในการประนีประนอมกับตัวแทนการแพทย์แผนปัจจุบันหรือแพทย์สมัยใหม่ของปาร์รุ่งเรื่องและครอบครัว ได้ทำให้การต่อต้านจากตัวแทนภาครัฐในชุมชนลดการต่อต้าน ประกอบกับการยอมรับยาสมุนไพรตำรับดังกล่าวที่มีการขยายออกไปในวงกว้าง ยิ่งทำให้ความน่าเชื่อถือและการแทรกแซงจากภาครัฐลดลงอย่างมากในช่วง 10-15 ปีที่ผ่านมา ซึ่งอาจมีผลมาจากการส่งเสริมการแพทย์แผนไทยของรัฐด้วยแม้ว่าปาร์รุ่งเรื่องจะไม่ได้เข้าไปสยบยอมต่อกฎระเบียบใดใดของภาครัฐก็ตามที

ข้อเสนอแนะ

การสืบทอดภูมิปัญญาด้านตำรับยาสมุนไพรจะประสบความสำเร็จได้จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการสร้างให้เป็นโครงสร้าง (Structuration) จึงจะก่อให้เกิดการสืบทอดต่อเนื่องอย่างยั่งยืนจึงควรมีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การส่งเสริมของภาครัฐต้องพิจารณาเงื่อนไขและกระบวนการในหลายด้านอย่างพร้อมมูล กว่าที่ยาสมุนไพรตำรับหนึ่ง ๆ จะได้รับการยอมรับว่ามีผลดีในการรักษาเป็นที่ยอมรับเชื่อถือ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องผ่านกระบวนการพิสูจน์และต่อสู้ ต่อรองกับ

ความไม่ชอบธรรมที่ยุคหนึ่งความรู้การแพทย์สมัยใหม่โดยรัฐได้ยึดเยียด เปียดขับให้กับตำรับยา “โบราณ” ภาครัฐอาจต้องสร้างการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับยาแผนโบราณเหล่านี้ หลังจากที่ถูกทำให้ไม่มีความหมาย/มีความหมายในเชิงลบ มากกว่า 50 ปี

2. ตำรับยาสมุนไพรมีฐานที่สำคัญอยู่ที่ทรัพยากร ซึ่งเป็นความหลากหลายทางชีวภาพในแต่ละชุมชนท้องถิ่น การส่งเสริมหรือฟื้นฟูตำรับยาแผนไทย/โบราณ จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการทำนุบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตและปรุงยาแผนโบราณในชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงฐานของความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเท่ากับเป็นการทำลายหรือขัดขวางนโยบายการส่งเสริมแพทย์ทางเลือกหรือการฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์และตำรับยาโบราณทั้งทางตรงและทางอ้อม หากเราต้องการให้ตำรับยาสมุนไพรเป็นการรักษาทางเลือกของคนในสังคมชุมชน แต่ไม่มีการหยุดยั้งการทำลายฐานทางทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมการแพทย์/ตำรับยาแผนโบราณเหล่านี้จะเป็นเพียงการผลิตด้วยระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ที่ต้องอาศัยการลงทุนและใช้การทำฟาร์มสมุนไพรขนาดใหญ่ซึ่งเป็นไปเพื่อการค้ามากกว่าการรักษาทางเลือกที่มีราคาแพงที่ไม่สูงเกินไปนัก บรรดาผู้ที่จะมาสืบทอดตำรับการปรุงยาสมุนไพรจะต้องเป็นบุคคลที่มีใจรักและมีคุณลักษณะพิเศษบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตใจที่มีความเมตตาต่อมนุษยชาติ

เอกสารอ้างอิง

- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2550). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพรณ หะวานนท์. (2552). วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางสังคมศาสตร์. *วารสารลุ่มน้ำโขง*, 2(5), หน้า 1-22.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2560). อโยธยาศรีรามเทพนคร. *วารสารเมืองโบราณ*, 43(1), หน้า 33-43.
- Alvermann, D. E. (2000). Narrative approaches. In *International reading association*. Retrieved September 12, 2012, from <http://www.readingonline.org>.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.

Landes, D. S. (1998). *The wealth and poverty of nation: Why some are rich and some so poor*. New York: Norton Company Inc.

Ostergaard, L. (1992). *Gender and development: A practical guide*. London: Routledge.